

НАПРЯМИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мельничук Л. Б.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0001-8307-7932
Scopus Author ID: 57215682556

Пагута Т. І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0003-3165-0949
Scopus Author ID: 58698667900

Статтю присвячено актуальній проблемі національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. У статті виокремлено й обґрунтовано соціально-педагогічні умови національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану (бесіди патріотичного змісту, ознайомлення з національними символами та традиціями, проєктна діяльність і майстер-класи, екскурсії та віртуальні подорожі, участь у соціальних проєктах, зустрічі з ветеранами СВО та героями ЗСУ). У статті акцентовано увагу на важливості забезпечення інформаційної безпеки дітей, оскільки Російська Федерація залучає українських дітей до несвідомого вчинення злочинів в онлайн-середовищі. У цьому зв'язку проаналізовано сутність інструктажу для дітей із правил поведінки в інтернет-просторі. Проаналізовано виховні заходи патріотичного змісту для молодших школярів, наведено приклади мультфільмів національно-патріотичного змісту, які нами рекомендовано для перегляду з подальшим обговоренням; охарактеризовано інноваційні форми, методи та засоби національно-патріотичного виховання, обґрунтовано їх значення у формуванні національної самосвідомості й активної громадянської позиції учнів початкової школи. У статті розкрито сутність масової форми організації національно-патріотичного виховання – Міжнародних учнівських громадських читань «Я голосую за мир», наведено зразки творів учнів початкової школи, уміщених у щорічному збірнику читань. Обґрунтовано, що війна з Росією актуалізувала потребу в національно-патріотичному вихованні всіх громадян України і молодших школярів зокрема, адже молодший шкільний вік є особливим періодом в онтогенезі, у набутті досвіду соціальної поведінки, почуттєвої, морально-етичної та естетичної сфери як основи для подальшого формування високої національної самосвідомості, активної громадянської позиції, готовності до захисту національних інтересів, незалежності й цілісності України.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, воєнний стан, молодші школярі, напрями, форми та методи.

Melnychuk L. B., Paguta T. I. Directions, methods and forms of national-patriotic education of junior schoolchildren under martial law

The article is devoted to the topical issue of national-patriotic education of junior schoolchildren under martial law. The article identifies and substantiates the socio-pedagogical conditions of national and patriotic education under martial law (patriotic conversations, familiarisation with national symbols and traditions, project activities and workshops, excursions and virtual trips, participation in social projects, meetings with veterans of the Armed Forces and heroes of the Armed Forces of Ukraine). The article focuses on the importance of ensuring children's information security, as the Russian Federation involves Ukrainian children in unconsciously committing crimes in the online environment. In this regard, the author analyses the essence of instruction for children on the rules of behaviour in the Internet space. The author analyses

educational activities with patriotic content for primary school children, provides examples of cartoons with national and patriotic content which we recommend for viewing with further discussion; describes innovative forms, methods and means of national and patriotic education, substantiates their importance in the formation of national identity and active citizenship of primary school students. The article reveals the essence of the mass form of organising national-patriotic education – the International Student Public Readings “I Vote for Peace”, and provides samples of works by primary school students included in this year’s collection of readings.

It is substantiated that the war with Russia has actualised the need for national and patriotic education of all citizens of Ukraine and junior schoolchildren in particular; since junior school age is a special period in ontogenesis, in gaining experience of social behaviour; sensual, moral, ethical and aesthetic spheres as a basis for further formation of high national consciousness, active citizenship, readiness to protect national interests, independence and integrity of Ukraine.

Key words: national-patriotic education, martial law, primary school students, directions, forms and methods.

В умовах кардинальних змін, що відбуваються у сучасному освітньому просторі України, спричинених широкомасштабним вторгненням Російської Федерації на територію нашої держави, упровадженням воєнного стану, формування патріотизму, національної свідомості, успадкування молодим поколінням культурного досвіду українського народу є одним із провідних завдань виховання дітей і молоді, оскільки забезпечує плекання громадян-патріотів своєї країни, здатних захищати її незалежність та цілісність.

Початкова школа володіє різноманітними засобами національно-патріотичного виховання молодших школярів. Серед них – навчальні предмети початкової школи та позакласні заходи, спрямовані на оволодіння системою знань і розвиток світоглядних орієнтацій та самосвідомості учнів. Важливе значення відіграє також психологічна атмосфера у класі та школі, а також освітнє середовище, у якому перебувають учні.

Уважаємо, що надзвичайно важливим є впровадження національно-патріотичного виховання в початковій школі, оскільки молодший шкільний вік (від 6 до 10 років) є найбільш сприятливим віковим періодом для виховання громадянської культури, формування патріотичних поглядів і почуттів дитини, морально-етичних принципів, утвердження національної ідентичності. Саме в цей період закладаються й формуються основи багатьох психічних якостей особистості, її ціннісні орієнтації, самооцінка [2].

Аналіз історико-педагогічної літератури доводить, що проблему національно-пат-

ріотичного виховання молодших школярів досліджували Н. Васильківська, О. Дешко, Л. Дубровська, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Качур, В. Киричок, О. Сидоренко та ін.

На сучасному етапі проблему національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану досліджували Н. Безлюдна, Н. Бондаренко, В. Косянчук та ін.

Метою статті є теоретичне обґрунтування напрямів, форм і методів національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану.

Умови воєнного стану ставлять перед суспільством і закладами загальної середньої освіти низку викликів у вихованні молодших школярів. Діти молодшого шкільного віку досить емоційно та болісно переживають події, пов’язані з війною в Україні, особливо ті діти, чиї батьки перебувають у лавах ЗСУ, відстоюючи незалежність і суверенітет нашої держави. З огляду на це у процесі національно-патріотичного виховання молодших школярів варто дотримуватися таких соціально-педагогічних умов національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану:

1. Психологічна підтримка – важливо забезпечити психологічну безпеку та підтримку для молодших школярів. Це може бути проведення психологічних тренінгів, групових та індивідуальних консультацій.

2. Інформаційна робота – пояснення учням сутності подій, адаптація інформації до їхнього віку та розуміння. Важливо висвітлювати героїчні вчинки українського народу у війні з Росією та позитивні приклади наших громадян-патріотів.

3. Волонтерство та громадська діяльність – допомога військовим ЗСУ, участь у благодійних заходах для потерпілих від війни сімей, ВПО тощо.

4. Тренування навичок самозахисту – важливо розвивати в дітей базові навички безпеки та самозахисту. Регулярно проводити тренування й імітації ситуацій, щоб підготувати дітей до можливих небезпек.

5. Підтримка сімей – сприяти взаємодії з батьками та родинами, забезпечуючи їм рекомендації та підтримку для виховання патріотизму вдома [3; 4].

Важливо враховувати, що національно-патріотичне виховання в умовах воєнного стану має бути врівноваженим, дбаючи про психологічний комфорт та емоційне благополуччя дітей.

В умовах воєнного стану важливо використовувати специфічні напрями національно-патріотичного виховання для молодших школярів, які б враховували особливості ситуації та вікові особливості дітей. Серед них:

1. Бесіди патріотичного змісту: обговорення з учнями історій героїв і подій, пов'язаних із захистом країни; використання казок та оповідань, які передають патріотичні цінності та важливість об'єднання у складні часи.

2. Ознайомлення з національними символами та традиціями: вивчення значення державних символів, як-от прапора, герба, гімну; залучення дітей до створення власних патріотичних символів і традицій у класі.

3. Проектна діяльність і майстер-класи: організація майстер-класів із виготовлення патріотичних поробок; залучення дітей до творчих проєктів, що відображають героїзм і силу української нації.

4. Екскурсії та віртуальні подорожі: проведення екскурсій до музеїв, пам'ятників та місць, пов'язаних з історією України; використання віртуальних турів для ознайомлення з важливими історичними подіями та місцями.

5. Участь у соціальних проєктах: залучення молодших школярів до проєктів, спрямованих на допомогу ветеранам АТО, ЗСУ, воїнам та їх сім'ям; організація благодійних акцій та збір матеріальної допомоги для ВПО, долучення до плетіння маскувальних сіток, виготовлення

окопних свічок, енергетичних батончиків для військових та ін.

6. Зустрічі з ветеранами СВО та героями ЗСУ: організація зустрічей, письмового листування чи віртуальних зустрічей дітей з реальними героями сьогодення [4].

Важливо пам'ятати про індивідуальні особливості кожної дитини та створювати позитивну й безпечну атмосферу для їхнього розвитку та виховання в умовах воєнного стану.

Однією з інноваційних форм національно-патріотичного виховання в умовах війни є введення загальнонаціональної хвилини мовчання за загиблими, ініційованої Указом Президента України в березні 2022 року. Вона відбувається о 9 годині 00 хвилин за участю всієї України та за допомогою всіх засобів масової інформації. Мета цієї ініціативи полягає у «вшануванні пам'яті, громадянської відваги і самовідданості, сили духу, стійкості та героїчного подвигу воїнів, які загинули, виконуючи бойові завдання для захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, а також мирних громадян, що померли внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [1].

З метою стабілізації емоційного стану дітей молодшого шкільного віку під час війни вважаємо доцільним впровадити адаптовану методику інтерв'ю для формування позитивного налаштування дитини, розроблену лабораторією соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН. Ця методика може бути використана як педагогами, так і батьками. Питальник містить п'ять блоків питань: про дитину, її емоції, життя та структуру світу, мрії та бажання, а також питання, спрямовані на розвиток фантазії та творчості. Вільний формат проведення такого інтерв'ю дає змогу ставити додаткові або уточнюючі запитання, спрямовані на більш конкретне визначення емоційного стану дитини [4].

Під час воєнного конфлікту особливо важливо забезпечити інформаційну безпеку дітей, оскільки Російська Федерація залучає українських дітей до несвідомого вчинення злочинів в онлайн-середовищі. Тому актуальним є надання дітям детального інструктажу з правил поведінки в інтернет-просторі. Наприклад, якщо хтось із користувачів

у мережі запитує приватну інформацію, таку як особистий номер телефону, номер батьків, місце їхнього працевлаштування, місце перебування родини, ситуацію в місті чи наявність військових і їхнє розташування, таку інформацію потрібно строго утримувати від передачі. Також важливо уникати фіксації місць вибухів та поширення цієї інформації в Інтернеті. Будь-які новини слід перевіряти в офіційних джерелах масової інформації. Дитина повинна утримуватися від підписання до невідомих груп, повідомити про це своїм батькам і заблокувати доступ до таких груп [4, с. 77].

Організація виховних заходів у формі онлайн-зустрічей, зокрема з воїнами та їхніми рідними, волонтерами, постраждалими під час війни Російської Федерації проти України, та внутрішньо переміщеними особами, є важливою ініціативою. Це дає змогу учням отримати прямий зв'язок із свідченнями та досвідом тих, хто безпосередньо вплинув на події в умовах конфлікту.

Проведення майстер-класів за участю волонтерів, дітей і батьків із виготовлення сувенірів для бійців ЗСУ, плетіння маскувальних сіток та інших подібних заходів є не лише творчою, але й соціально значущою ініціативою. Це сприяє встановленню тісних соціальних зв'язків між учасниками, а також виховує в дітях і батьках шанобливе й відповідальне ставлення до власних вчинків [1].

Організація флешмобів, акцій на підтримку ЗСУ, виставок творчих робіт молодших школярів та їхніх батьків, мініконцертів для біженців і воїнів є важливою ініціативою для мобілізації громадської підтримки та вираження солідарності в часи воєнного конфлікту. Ці заходи можуть мати значущий вплив на підвищення морального духу та підтримки воїнів і ВПО [3, с. 79].

Залучення молодших школярів та їхніх батьків до занять фізичною культурою, танцями й ігровою діяльністю є важливим елементом їхнього загального розвитку. Для досягнення цієї мети важливо відновити та популяризувати давні українські військово-патріотичні ігри й розваги, які сприяють національно-патріотичному вихованню дітей.

Організація екскурсій, спрямованих на відвідування визначних історичних місць

та ознайомлення з пам'ятками історії та культури, є важливою частиною освітнього процесу й розвитку патріотичного відчуття. Такі екскурсії можуть бути проведені як фізично, так і у форматі онлайн.

Спільний перегляд патріотичних мультфільмів є дієвим засобом формування патріотичних цінностей і розуміння історії серед наймолодших глядачів. Наведемо приклади мультфільмів національно-патріотичного змісту, які нами рекомендовано для перегляду з подальшим обговоренням:

1. «Пес Патрон і друзі» (<https://www.youtube.com/watch?v=t5c342xmlpY>).

2. «Книга-мандрівка. Україна» (<http://surl.li/ptsjy>).

3. «Ой у лузі червона калина» (<http://surl.li/ptskc>).

4. «ТОП 5 найкращих українських мультфільмів усіх часів» (<http://surl.li/ptskf>).

5. Мультфільм «Добро завжди перемагає» (<http://surl.li/buoaa>).

Спільний перегляд цих мультфільмів був важливим заходом для формування в дітей любові до рідної країни та патріотичного ставлення до її історії та культури.

Однією з важливих форм національно-патріотичного виховання молодших школярів є проведення на базі нашого університету Міжнародних учнівських громадських читань «Я голосую за мир», започаткованих академіком С. Дем'янчуком – засновником університету, видатним ученим і патріотом нашої держави. Метою читань є залучення талановитої учнівської еліти в прозовій та віршованій формах висловити своє бачення проблеми війни і миру. Авторами творів є учні 1–11-х класів закладів загальної середньої освіти України та зарубіжжя.

За результатами читань щорічно видається збірник, у якому розміщено понад 200 кращих учнівських творів. На його сторінках учні висловлюють щирі сподівання на якнайскоріше закінчення кровопролитної війни та панування довгоочікуваного миру на нашій рідній землі.

У цьогорічних читаннях взяли участь понад 250 учнів з різних областей України та зарубіжжя (Польщі, Бельгії, Японії, Колумбії, США, Туреччини, Великої Британії). До збір-

ника XXVIII Міжнародних учнівських читань «Я голосую за мир» включено слова підтримки та співчуття від міжнародної спільноти.

Наведемо фрагменти з творів, розміщених у збірнику цього річних читань:

Україно, моя нене, потерпи ще трішки,

Ми дійдемо до кордонів танками
та пішки...

Стане мирним наше небо, ріки й полонини.

Розмінуємо поля ми, і засієм ниви.

*Валько Уляна, 4-Б клас, Тріщинський ліцей
Сарненського району, Рівненської області*
[5, с. 30].

«Споконвіку ми чуємо, що світло перемагає
темряву. Я вірю, що це справді так.

Для когось темрявою може стати страх...

Коли розпочалася війна я відчула, що моя
радість зникає. Але є люди, які нас захища-
ють. Ці люди – воїни, що борються за світло
у нашій країні.

Вже скоро світло переможе темряву, а
в країні поселиться мир».

*Бабій Оксана, 3-й клас, філія «Іваницька
початкова школа», с. Іваничі Рівненського
району* [5, с. 100].

Наскрізною ідеєю кожного твору є бажання
жити на мирній землі, віра в перемогу, спів-
чуття постраждалим. У розумінні дітей
Україна – це багатостраждальна мати, яку
потрібно захищати та піднімати з руїн.

Проведення учнівських читань «Я голо-
сую за мир!» сприяє формуванню патріотизму,
вихованню поваги до рідного народу, мораль-
них і духовних якостей, усвідомленню необ-
хідності розбудови власної державності на
принципах миру, толерантності, взаємоповаги
між народами.

Проведення тематичних інформаційно-
просвітницьких та освітньо-виховних захо-
дів є важливою ініціативою для формування
патріотичного ставлення й висвітлення героїч-
них подвигів українських воїнів.

Участь молодших школярів у військово-
патріотично спрямованих дитячих організа-
ціях і таборах, таких як «Сокіл» (включно
з відділом «Джура»), може бути важливим

елементом національно-патріотичного вихо-
вання та формування громадянської відпові-
дальності [5, с. 80].

Результативність національно-патріотичного
виховання значною мірою залежить від того,
які форми, методи та засоби освітнього про-
цесу використовуються для мотивації молод-
ших школярів. Важливо стимулювати їх до
розвитку таких ключових навичок, як самоор-
ганізація, самоуправління й самовиховання [1].

Отже, війна з Росією актуалізувала потребу
в національно-патріотичному вихованні
всіх громадян України і молодших школя-
рів зокрема, адже молодший шкільний вік
є особливим періодом в онтогенезі, у набутті
досвіду соціальної поведінки, почуттєвої,
морально-етичної та естетичної сфери як
основи для подальшого формування високої
національної самосвідомості, активної грома-
дянської позиції, готовності до захисту націо-
нальних інтересів, незалежності й цілісності
України, утвердження національного суверені-
тету держави.

В Українській державі, яка сповідує євро-
пейські цінності, національно-патріотичне
виховання має бути спрямоване на форму-
вання в молодого покоління національної
свідомості та любові до України. У період
воєнного стану надзвичайно важливо дбати
про становлення національної ідентич-
ності українських школярів, ідеалів свободи
й рівності, усвідомлення цінності людської
гідності молодого покоління; повагу та любов
до української мови; медіаосвіту й інфор-
маційну безпеку учнів; залучати дітей до
різноманітних проєктів, посиленої волон-
терської роботи, флешмобів та акцій на під-
тримку ЗСУ; фізкультурно-оздоровчих,
здоров'язбережувальних і спортивних захо-
дів, що сприяють національно-патріотичному
вихованню; участі молодших школярів у дитя-
чих організаціях та таборах військово-патріо-
тичного спрямування.

Тільки проживаючи з Україною в серці, ми
здобудемо перемогу та світле майбутнє у віль-
ній і незалежній державі.

Список використаних джерел

1. Безлюдна Н. Особливості національно-патріотичного виховання молодших школярів в умовах воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи* : збірник наукових праць. 2022. Вип. 2 (8). С. 76–83.

2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів : методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
3. *Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа»* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження Г. Ващенко, 15.03.2023 / уклад. О. Е. Жосан. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. 286 с.
4. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ – Чернівці: Букрек, 2022. 140 с.
5. Я голосую за мир : *матеріали XXVIII Міжнародних громадських учнівських читань* / ред. колегія: А. С. Дем'янчук, Л. Б. Мельничук, Т. І. Пагута, О. О. Марчук, В. Є. Борова; упор. Л. Б. Мельничук. Рівне : МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2024. 232 с.

References

1. Bezlyudna, N. (2022). Osoblyvosti natsionalno-patriotichnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of national-patriotic education of younger schoolchildren under martial law]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly: zbirnyk naukovykh prats. Issue 2 (8)*, pp. 76–83 [in Ukrainian].
2. Bondarenko, N.V., Kosyanchuk, S.V. (2022). Natsionalno-patriotichne vykhovannya u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsiyi (dlya vchyteliv, metodystiv, avtoriv prohran i pidruchnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesynoyi y vyshchoyi osvity, upravlintsiv, politykiv) National-patriotic education in the context of modern challenges: methodological recommendations (for teachers, methodologists, authors of programs and textbooks, scientists, teachers, students of professional and higher education institutions, managers, politicians). Kyiv: Feniks. 64 p. [in Ukrainian].
3. Zhosan, O.E. (2023). Vykhovannya hromadyanyna-patriota v umovakh realizatsiyi prohramnoyi kontseptsiyi “Nova ukrainska shkola” : zb. mater. Vseukr. nauk.-prakt. konferentsiyi, prysvyacheniy 145-y richnytsi vid dnya narodzhennya H. Vashchenka, 15.03.2023 [Education of a patriotic citizen in the context of the implementation of the tasks of the “New Ukrainian School” concept: coll. the mother All-Ukrainian science and practice conference dedicated to the 145th anniversary of the birth of H. Vashchenko, 15.03.2023]. Kropyvnytskyi: KZ “KOIPPO imeni Vasylya Sukhomlynskoho”. 286 p. [in Ukrainian].
4. Shkarlet, S.M. (2022). Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiyna ta proyektna diyalnist: naukovometodychnyy zbirnyk [Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activity: scientific and methodical collection]. Kyiv – Chernivtsi: Bukrek. 140 p. [in Ukrainian].
5. Melnychuk, L.B. (2024). Ya holosuyu za myr: Materialy XXVIII Mizhnarodnykh hromadskykh uchnivskykh chytan [I vote for peace: Materials of XXVIII International public student readings]. Rivne: MEHU im. akad. S. Demyanchuka. 232 p. [in Ukrainian].